

Балобанова Д.О. Щодо розуміння принципу гуманізму в кримінальноправовій політиці / Балобанова Д.О. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. - Серія «Право». - 2012. - С. 293-295.

УДК 343.211 (477)

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Балобанова Д.О.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального

права НУ «ОЮА»

***Анотація:** в статті досліджуються існуючі в даний час підходи до визначення принципу гуманізму в кримінально-правовій політиці. Найважливіше завдання кримінальної політики полягає в тому, щоб в основу законотворчої та правозастосовної практики були покладені саме ті правові ідеї, які виражають прогресивну правову ідеологію і в цілому адекватні правосвідомості конкретного суспільства. Однією з таких ідей кримінальної та кримінально-правової політики є принцип гуманізму. В загальному розумінні він передбачає ставлення до людини як до найвищої цінності, повагу до гідності кожної особи, її права на життя, вільний розвиток, реалізацію своїх здібностей і прагнення до щастя. Але слід розрізняти гуманізм по відношенню до осіб, які вчинили злочин, та до законслухняних осіб, які знаходяться на території, на якій діє кримінальний закон.*

***Summary:** the article is devoted the currently existing approaches to the definition of the principle of humanity in criminal policy. The most important task of criminal policy is that the basis of legislative and law enforcement practices*

have been put precisely the legal ideas that express progressive legal ideology and the adequate legal consciousness of a particular society. One of these ideas is the criminal and penal policy is the principle of humanism. In general, it involves understanding the relationship to man as the highest value to the dignity of every person's right to life and free development, self-fulfillment and the pursuit of happiness. But we must distinguish humanity to the persons who committed the crime, and law-abiding people who are in the territory of the criminal law.

Ключові слова: *політика, кримінальна політика, кримінально-правова політика, принципи, гуманізм, права людини, покарання.*

Key words: *policy, criminal policy, penal policy, principles, humanism, personal rights, punishment.*

Політика реалізується в різних сферах життєдіяльності суспільства й у зв'язку з цим може мати різноманітну природу й спрямованість. Надзвичайно важлива сьогодні роль правової політики, тому що в сучасних умовах без неї неможливо цивілізовано й гарантовано здійснювати всі інші види політики.

Вживання терміна „політика” виправдане ще й тим, що політичний підхід пронизує всі галузі соціального життя, у тому числі й сферу кримінально-правового впливу. При цьому кримінальна політика може знаходити своє відображення як у правотворчій, так і в правозастосовній діяльності.

Питанням розробки кримінальної та кримінально-правової політики, значенням для них принципів кримінального права присвячені праці таких видатних вчених, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, М.О. Беляєв, Л.Д. Гаухман, В.К. Грищук, А.І. Коробєєв, Г.Ю. Лєсніков, Н.О. Лопашенко, Ю.І. Ляпунов, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.В. Сташіс, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та багато інших.

Ми виокремлюємо кримінальну політику, що являє собою комплекс заходів з протидії злочинності, і кримінально-правову політику, що включає в себе законотворчу й правозастосовну діяльність державної влади в сфері

кримінально-правового регулювання. При цьому кримінальна політика містить у собі політику кримінально-правову.

Крім того, кримінально-правова політика, визначаючи принципи кримінально-правового впливу на злочинність і принципи правозастосовної діяльності, встановлюючи коло злочинних діянь шляхом вироблення критеріїв злочинного й караного, а також, виключаючи із кола злочинних діянь із урахуванням цих критеріїв, розробляючи загальні засади призначення покарання й інших заходів кримінально-правового характеру, специфіки їхнього застосування й умов звільнення від покарання, є ядром і одночасно нормативною базою української кримінальної політики [1, с.6].

На теперішній час проголошено гуманізацію всієї правової системи, що є головним напрямом перетворення нашого права, головним напрямком правової реформи. Саме гуманізація дозволяє перейти до якісно нової правової системи, в основу якої поставлено людину з властивими їй особливостями, інтересами і потребами. Адже гуманізм, в його загальному розумінні, виявляється у визнанні цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, в повазі і захисті гідності, прав і свобод особистості. Він стверджує благо людини як критерій оцінки всіх суспільних відносин. Кримінальна та кримінально-правова політика тут не є виключеннями.

Найважливіше завдання кримінальної політики полягає в тому, щоб в основу законотворчої та правозастосовної практики були покладені саме ті правові ідеї, які виражають прогресивну правову ідеологію і в цілому адекватні правосвідомості конкретного суспільства. Це пов'язано з тим, що кримінально-правова політика забезпечує об'єктивізацію провідних ідей правосвідомості в якості вихідних засад чинного кримінального права.

Сучасна кримінальна політика тому й називається політикою, що вона не може бути зведеною тільки до формування законодавчої бази та практики застосування законодавства. Більш важливою є її політична складова – визначення ідеології протидії злочинності.

Правотворчість виступає формою реалізації кримінально-правової політики, а потім у праві відбиваються і в нормативному порядку закріплюються політичні ідеї протидії злочинності. У той же час, формою реалізації кримінально-правової політики виступає правозастосування, отже, ця форма реалізації політики обумовлюється змістом кримінально-правових норм.

Однією з таких ідей кримінальної та кримінально-правової політики є принцип гуманізму. В загальному розумінні він передбачає ставлення до людини як до найвищої цінності, повагу до гідності кожної особи, її права на життя, вільний розвиток, реалізацію своїх здібностей і прагнення до щастя.

Гуманізм в політиці виявляється в формах її організації, цілях та змісті, а також в засобах діяльності. В контексті кримінальної та кримінально-правової політики постає питання про те, яким чином гуманізм реалізується в кримінально-правовій сфері.

Розуміння гуманізму в кримінальному праві, в основному, спрямоване тільки на одну категорію фізичних осіб – особу, яка вчинила злочин. Саме в цьому ключі формулювалися відповідні норми міжнародного кримінального законодавства (ст.7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст.3 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основних свобод 1950 р.). Тим часом неодноразово зверталася увага на те, що гуманним кримінальний закон повинен бути, перш за все, по відношенню до законотворчих осіб, а потім вже і по відношенню до злочинців. Таким чином, про гуманізм в кримінальному праві слід говорити в двох аспектах: по-перше, у відношенні всіх фізичних осіб, які знаходяться на території дії кримінального закону, і, по-друге, у відношенні тих з них, які вчинили злочин [2, с.69].

З таким розумінням принципу гуманізму згодна більшість науковців, які досліджували це питання. Так, Н.Ф. Кузнецова вважала, що одна із сторін принципу гуманізму звернена до потерпілих від злочину, а інша – до суб'єкта злочину [3, с.75].

Н.О. Лопашенко вказує, що «в кримінальному законодавстві принцип гуманізму проявляється двояко: перш за все – у всебічній охороні особистості, її прав та інтересів від злочинних посягань і, крім цього, в захисті прав та інтересів особи, винної у скоєнні злочину» [4, с.55-56].

З точки зору С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, «гуманізм – це моральна позиція, яка виражає визнання цінності людини як особистості, повагу до її гідності, прагнення до блага людини як мети суспільного прогресу». При цьому принцип гуманізму не протиставляє учасників кримінально-правових відносин у тому сенсі, що до деяких з них – потерпілого, свідка необхідно проявляти людяне, гуманне ставлення, а до інших, і перш за все до обвинуваченого, цього нібито не вимагається [5, с.147-148].

На думку В.Д. Попова принцип гуманізму являє собою «виражене в правових формах визнання вищої цінності людини, закріплення і забезпечення її прав, умов вільного розвитку, добробуту, затвердження справді людських відносин між людьми і стимулювання всебічного розвитку людини» [6, с.79].

У першому аспекті принципу гуманізму йдеться про збереження за допомогою кримінального закону непорушною цінності законслухняної людини як особистості. Це завдання вирішується як за допомогою криміналізації суспільно небезпечних діянь, встановленням необхідних і достатніх заходів кримінальної відповідальності за їх вчинення, так і за допомогою реального застосування кримінального закону.

Інший (більш традиційний) аспект принципу гуманізму закріплений в ч.3 ст.50 КК. Суть даного аспекту полягає в тому, що і по відношенню до осіб, які вчинили злочини, держава зберігає непорушною цінність людини як особистості. Цей напрямок кримінально-правової політики знаходить своє вираження як в нормах, що визначають види і розміри кримінального покарання, інших заходів кримінально-правового характеру, так і в нормах, що регламентують принципи і порядок застосування таких заходів

(граничний термін покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітнім, незастосування довічного позбавлення волі до деяких категорій осіб і т.д.).

Разом з тим при визначенні форми та обсягу відповідальності до особи, яка вчинила злочин, слід обирати захід не тільки необхідний, але й достатній для досягнення тих цілей кримінального покарання, які закріплені в ч.2 ст.50 КК. Мінімальна міра відповідальності за вчинене не повинна перетворюватися на всепрощення і породжувати почуття безвідповідальності.

У зв'язку з цим слід вказати на точку зору А.І. Александрова, який визначає гуманізм в кримінально-правовій політиці як усунення з кримінально-правових норм зайво (невиправдано) суворих санкцій, орієнтацію судів на застосування менш суворих покарань [7, с.395-396]. Така гуманізація буде необхідною, якщо визнавати, що діюче кримінальне законодавство занадто репресивне, міри покарання не завжди «людяні» з точки зору суспільства. У протилежному випадку ідея гуманізації неминуче сприймається як всепрощення, непотрібний лібералізм, безкарність злочинця. З точки зору завдань, що стоять перед кримінальним правом, важливо, щоб гуманне ставлення до особи, яка вчинила злочин, разом з тим виступало як найбільш ефективний засіб протидії злочинності [5, с.148].

Слід зазначити, що при розгляді принципу гуманізму С.Г. Келіна і В.М. Кудрявцев звертають увагу на те, що в якійсь мірі він є суперечливим: «охороняючи особу і права потерпілих, інтереси суспільства, кримінальна юстиція разом з тим повинна проявляти гуманізм і по відношенню до злочинця, який порушив ці інтереси» [5, с.149], більш того, як пишуть автори, «саме ставлення до особи, яка вчинила злочин, є показником реалізації в кримінальному праві гуманістичних принципів» [5, с.148].

Ще Чезаре Беккарія писав: «слід застосовувати такі покарання і такі способи їх використання, які, будучи адекватними вчиненому злочину, справляти б найбільш сильне і найбільш тривале враження на душі людей і не завдавали б злочинцю значних фізичних страждань» [8, с.92].

Гуманізм по відношенню до злочинця повинен поєднуватися з наявністю достатньо ефективної системи заходів, спрямованих на охорону суспільства від злочинних посягань. На думку відомого російського криміналіста С.В. Познишева, якщо покарання реально застосовується, то його стримуючий ефект може бути досягнутий і без зайвої жорстокості, а якщо не застосовується, то навіть найстрашніша загроза залишиться мертвою буквою [9, с.262].

Саме цієї ідеї слід дотримуватися при розробці сучасної кримінально-правової політики України: з одного боку, до осіб, які визнані винними у вчиненні злочину, мають застосовуватися покарання, які є необхідними та достатніми для їх виправлення та попередження нових злочинів, без заподіяння їм зайвих страждань та обмежень, які викличуть тільки ненависть до існуючої правової системи та держави. З іншого боку, не слід забувати про потерпілих, які вже зазнали посягання на певні належні їм права та інтереси, й вони не повинні ще додатково страждати від зайвого «гуманізму» кримінального законодавства.

Література:

1. Фріс, П. Л. Кримінально-правова політика України [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.08 / Фріс Павло Львович; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 35 с.
2. Звечаровский, И. Э. Современное уголовное право России: понятие, принципы, политика [Текст] / И. Э. Звечаровский. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 100 с.
3. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении [Текст] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – 592 с.
4. Лопашенко, Н. А. Принципы кодификации уголовно-правовых норм [Текст] / Н. А. Лопашенко. – Саратов: Искра, 1989. – 128 с.

5. Келина, С. Г., Кудрявцев, В. Н. Принципы советского уголовного права [Текст] / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1988. – 173 с.
6. Попов, В. Д. Гуманизм советского права [Текст] / В. Д. Попов. – М.: Наука, 1972. – 195 с.
7. Александров, А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы [Текст] / А. И. Александров. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2003. – 562 с.
8. Беккариа, Ч. О преступлениях и наказаниях [Текст] / Ч. Беккариа / Сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с.
9. Познышев, С. В. Основные вопросы учения о наказании [Текст] / С. В. Познышев. – М.: Унив. тип., 1904. – 447 с.